

The background of the entire cover is a light blue gradient. Scattered across this background are numerous black silhouettes of people in various running or walking poses, some with their shadows cast on the ground below them, suggesting movement and activity.

DR. HALİT ÇİL

ÖMER'İNİ ARAYAN YÜZYIL

HZ. ÖMER'İN LİDERLİK VE
YÖNETİCİLİK ÖZELLİKLERİ

ÖMER'İNİ ARAYAN YÜZYIL

Hz. Ömer'in Liderlik ve Yöneticilik Özellikleri

Dr. Halit Çil

GENEL OLARAK LİDERLİK

Kavram ve Tanım

Köken olarak İngilizce bir isim olan “lider” (leader) kelimesi, Türkçede sözlük anlamı itibarıyla, şu manalarda kullanılmaktadır: Yönetimde gücü ve etkisi olan kimse, önder, şef; bir kuruluşun en üst düzeyde yönetimiyle görevli kimse. Buna bağlı olarak “liderlik” (leadership) ise, liderin görevi ve lider olma durumunu¹ ifade etmektedir.

Liderlik, yöneten ve yönetilen insanlara göre farklı manalar alabilir. Buna göre öğretme, çalıştırma, atama, koltuk yönetimi, öğüt verme, rehberlik etme, düzeltme, koruma, açıklama ve gözleme manalarına gelebilmektedir.² Liderliğin üç temel anlamı vardır. Bunlar, belli bir makamı elinde bulundurmadan elde edilen sıfat, bireyin kişilik özelliği ve bir davranış kategorisidir. Tabii bunlarla birlikte araştırmacıların algılama farklılıkları da ortaya koydukları sonuçlara yansımaktadır.³

Bu açıklamalardan yola çıkarak lider ve liderliği en genel anlamıyla şöyle tanımlayabiliriz: Lider; grup üyelerini bir amaca yönelik olarak güdüleyen ve grup amaçları doğrultusunda etkileyen, yönlendiren kişidir. Liderlik ise belirli koşullar altında, belirli kişisel veya grup amaçlarını gerçekleştirmek üzere, bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi sürecidir.⁴ Liderlik, bir yetenek setinden daha fazladır. Gerçek liderlik, iyi bilenmiş yeteneklerin, açık ve cana yakın bir ruh ile birleştirilmesidir.⁵

Farklı hareket noktalarından kaynaklanan araştırmalar, çok sayıda ve değişik liderlik tanımlamalarına yol açmıştır. Bu tanımlamaların bazıları şu şekilde sıralanabilir:⁶

Ömer'ini Arayan Yüzyıl

Liderlik;

Ortak bir amaca doğru grubun davranışlarını yönlendirmek için bireyin yapmış olduğu davranışların tümüdür.

İletişim sürecinin yaşandığı bir ortamda, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmak üzere yönlendirilmiş kişiler arası etkileşim sürecidir. Karşılıklı davranış ve fikir birliği ile yapıyı harekete geçirmek ve bu hareketi devam ettirmektir.

Amaçları gerçekleştirmek için uğraşanları duruma göre uyarlayıcı, onların sorularını yanıtlayıcı bir roldür.

Organizasyonun günlük emirleriyle mekanik koordinasyonundan daha ötede etki yönünden ortaya çıkan bir fazlalıktır.

Belli bir amacı yerine getirmek amacıyla örgütlenmiş bir grubun davranışlarını etkileme faaliyetidir.

Bu farklı tanımlar, liderin grubu yönlendirme, hedefe ulaştırma, harekete geçirme, motive etme ve etkileme gibi farklı özelliklerinden, yapılan araştırma sahasına göre, sadece birisinin öne çıkarılması sonucu meydana gelmektedir.

Bizce liderlik, yukarıda saydığımız özelliklerin ve araştırdıkça ortaya çıkacak farklı hususiyetlerin toplamıdır.

Liderler, sadece basit bir etkiye sahip değillerdir, çünkü onlar öncü ve emredici konumdadırlar. “İnsanların ait olmayı isteyecekleri bir dünya” oluşturmayı başaranlar gerçek liderlerdir.⁷

Lideri tanımlamanın iki yolu vardır:

Lider, grubun lider olduğunu söylediği kişi veya grup üzerinde en çok etkiye sahip olan kişidir. Her iki tanımın da işlerliği vardır ve genellikle, sonuçta aynı kişiyi gösterirler. Bazı araştırma sonuçlarına göre bir grubun üyeleri, liderin kim olduğu konusunda, dış gözlemlerle aynı fikri paylaşmaktadırlar.⁸

Lider-Yönetici Farkı

Literatürde örgütsel amaç ve hedeflere ulaşmada belirleyici olan liderlik ve yöneticilik kavramları arasında farklılık bulunduğu yö-

nelik görüşler bulunmaktadır. Yöneticilik-liderlik ayırımı konusunda Warren Bennis ve Burt Nanus, farklı bir yorum getirmişlerdir. Bunlara göre yöneticilik, yerine getirmek, sorumluluk taşımak ve yürütmektir. Liderlik ise etkilemek, yönlendirme konusunda rehberlik etmek, etkin faaliyet ve görünüşdür. Buna göre örgütsel yapıda yöneticiler sisteme, denetime, belirlilik şartlarında hareket etmeye ve kurallara önem verirken, liderler yaygın bir iletişim, fikir üretimi ve bu fikirleri eyleme dönüştürmeyle ilgilenirler.

Buradan “mevcudu koruyan yönetici, ama değişimi başaran, değişimi harekete geçiren liderdir” sonucuna ulaşabiliriz.

Yöneticilik daha çok biçimsel örgüt yapısı ile ilgili bir kavramı ifade etmektedir. Öte yandan, liderliğin oluşması için biçimsel organizasyonun varlığı ön koşul değildir. Yönetici ile lider arasındaki ortak özellik ise, her ikisinin de bulunduğu örgütteki kişi ya da grupları belirli amaçlara ulaşmak için yönetme ve yönlendirme çabası içerisinde olmalarıdır.⁹

Lider, içinde bulunduğu koşullara hâkimken, yöneticinin bu koşullara teslim olması, lider ve yönetici arasındaki en temel fark olarak söylenebilir. En genel tanımıyla lider, gruba “önderlik” yapar ve gidilecek hedefi belirleyerek grubu motive eder. Yöneticinin en bariz vasfı ise belirlenmiş hedefler doğrultusunda “iş takibi” yapmasıdır. Fakat bundan başka büyük ve önemli farklar da vardır. Bunları şu şekilde şematize etmek mümkündür:¹⁰

YÖNETİCİ	LİDER
Sadece yönetir.	Yönetirken yenilikler yapar.
Kopyadır.	Orijinaldir.
Elindekileri korumaya çalışır.	Elindekileri geliştirmeye çalışır.
Sistem ve yapı üzerinde durur.	Kişilerin üzerine eğilir.
Çalışanlarını baskı ve kontrol altında tutar.	Çalışanlarına güven ve ilham verir.
Kısa vadeli düşünür.	Uzun vadeli bir bakış açısına sahiptir.
“Nasıl?” ve “Ne zaman?” sorularını sorar.	“Ne?” ve “Niçin?” sorularını sorar.
Gözü hep alt sıralardadır.	Gözü hep ufuğa yönelmiştir.
Taklit eder.	İcat eder.
Statükoyu kabullenir.	Statükoya meydan okur.
Tipik iyi bir askerdir.	Kendine has bir kişiliktir.
İşleri doğru yapar.	Doğru işleri yapar.

Tablo 1- Lider-Yönetici Farkı

İSLAM'DA LİDERLİK ve HZ. MUHAMMED'İN (a.s.m.) LİDERLİĞİ

İslam'da liderlik öncelikle “güven” demektir. Çoğu zaman güven, lider ve takipçileri arasında açık bir sözleşme veya teminat şeklini alır ki, lider onlara en iyi şekilde rehberlik etmeye, onları korumaya ve onlara adaletle ve kurallara uygun şekilde muamele etmeye çalışacaktır. Dolayısıyla İslam'da liderliğin merkezinde adalet ve doğruluk vardır.

Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselam, Müslüman liderler ve takipçileri için bütün zamanlarda geçerli olacak modeli ortaya koymuştur. Bu inanç, Allah'ın, onun hakkında “Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin”¹ ayetini indirmesiyle desteklenmiştir. Böylece Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselamın örneklığı, hem Müslüman liderler hem de takipçilerin izlemeye gayret göstermeleri gereken eşsiz bir örneklidir.²

İslam'da liderlik, küçük bir seçkinler grubuna (elit) has kılınmıştır. Aksine, duruma bağlı olarak her insan, bir grubun lideridir ve bir liderlik mevkiini işgal eder. Böylelikle sorumluluk üstlenen bireyler içinden, büyük sorumluluklar üstlenebilecek gerçek liderler çıkacaktır. Bu misyon Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam tarafından şöyle ifade edilmiştir: “Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden mesulsünüz. Emir çobandır ve sürüsünden mesuldür. Erkek, ailesinin çobanıdır ve sürüsünden mesuldür. Kadın, kocasının evinde çobandır, o da sürüsünden mesuldür. Hizmetçi, efendisinin malından sorumludur ve sürüsünden mesuldür. Kişi babasının malında çobandır, o da sürüsünden mesuldür.”³ Benzer bir cümleyi Hz. Ömer de kullanmıştır: “Her çoban güttüğünden mesuldür.”⁴

Ömer'ini Arayan Yüzyıl

Müslümanlar, hayatın çoğu durumlarında bir lider tespit etmek ve onu takip etmek durumundadırlar. Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselama göre Müslümanlar, seyahat boyunca bir lider belirlemek,⁵ cemaatle namazı eda etmek için bir imam tayin etmek ve diğer grup faaliyetleri için lider seçmek zorundadırlar.⁶ İslam dininde cemaat halinde ibadet teşvik edilmiş, hatta bazı ibadetler için cemaat şart koşulmuştur. Her gün kılınan beş vakit namaz, haftada bir kılınan cuma namazı ve bayram namazları cemaatle eda edilen belli başlı ibadetlerdir. Cemaatle namaz, Müslümanlar arasında mevcut manevi bağın en önemli tezahürlerinden biridir.

Namazların cemaatle kılınmasının hikmeti, Müslümanların birbirleriyle görüşüp hallerinden haberdar olmaları, bilgi alışverişinde bulunmaları, aralarında disiplin, sevgi ve düzenin yerleşmesi ve ibadetlerini severek yapmalarını sağlaması gibi amaçlara yönelik olmalıdır. Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın hayatı boyunca cemaate namaz kıldırması, hastalandığında da cemaate katılarak Hz. Ebu Bekir'in arkasında kılması, konunun İslam'daki yerini göstermesi bakımından önemlidir.⁷

O halde liderlik, belirli hedeflere ulaşmak için çabalayan, takipçilerin istekli ve yapıcı katılımını arayan liderin olduğu bir süreç olarak betimlenebilir. Bu tanımlamadan yola çıkarak liderliğin, liderin, istekli takipçilerine rehberlik etmesiyle yürüyen bir süreç olduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselama göre liderin iki temel görevi vardır. Bunlar “hizmetçi” ve “koruyucu” olmasıdır. Lider, takipçilerinin hizmetçisidir. “Bir kavmin efendisi, onlara hizmetkâr olandır”⁸ şeklinde bir hadisle, bu durum prensipleştirilmiştir. O, onların refahını arar ve onlara rehberlik eder.

Müslüman liderin ikinci ana görevi ise cemaatini zulme ve istibdada karşı korumak, Allah bilincini ve takvayı teşvik etmek ve adaleti tesis etmektir. Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselam bunu şöyle ifade etmiştir: “Kumandan ancak bir kalkandır. Arkasında harbedilir ve onunla korunulur. Eğer Allah'tan korunmayı emreder ve adalet gös-

terirse bununla kendisine ecir verilir; bundan başka bir şey emrederse ondan gelen aleyhine olur.”⁹

Bir lider olarak Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın takım arkadaşlarını seçmede temel ölçütü, “liyakat” ve “ferdî ehliyet” olmuştur. Hatta liyakat ve ehliyetini kaybedenleri görevden almada tereddüt göstermemiştir. Başka konularda bilgi ve yetenek sahibi olup da yönetim hususunda yetersiz gördüğü kimseye görev vermemiştir. Ebu Zer el-Gıfârî'nin¹⁰ bu yöndeki talebini reddetmesinin yanında, ashabını da idarî bir makamı bizzat istemekten sakındırmıştır.¹¹ Kabile üstünlüğü, asalet, zenginlik gibi kriterleri ölçüt olarak almamış, liyakat kesbeden bir genç dahi olsa, ona yönetimde görev vermiştir. Büyük sahabilerin olduğu bir orduya komutan olarak yirmi yaşlarındaki Üsâme b. Zeyd'i tayin etmesi,¹² Yemen'e kadı olarak genç yaştaki Hz. Ali'yi ataması¹³ yönetimde liyakate verdiği değeri göstermektedir. Hatta ehil olmayan kişilerin göreve getirilmesini kıyamet alameti olarak haber vermiştir.¹⁴

Yönetimde vazgeçmediği temel prensiplerden biri “istişare”dir. Onun bu husustaki hassasiyetini Ebu Hureyre, “Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamdan daha çok, arkadaşlarıyla istişare eden kimse görmedim!”¹⁵ şeklinde ifade etmiştir. Hz. Ömer de bu konuda şöyle demiştir: “Resulullah aleyhissalâtu vesselam, yanlarında Ebu Bekir ve ben de bulunduğum halde Müslümanların meselelerini konuşmak için gece geç vakte kadar uyanık kalırlardı.”¹⁶

Liderliğin Ahlakî Temelleri:

İslam'da liderlik, Allah'a teslim olma inancında kökleşmiştir. O, Allah'ın dinine hizmet etme üzerine yoğunlaşır. “Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi.”¹⁷

Müslüman bir lider Allah'a hizmet etmek için, Allah ve Peygamberinin emirlerine uygun davranmak ve güçlü bir İslamî ahlak karakteri geliştirmek zorundadır. Bu ahlakî karakter, liderin dört ruhî gelişim basamağı vasıtasıyla, onun Allah'a imanının artması şeklinde ortaya çıkacaktır: *İman, İslam, Takva ve İhsan*.¹⁸

İman: İslamî ahlâk karakterinin esasında Allah'a iman vardır. İman, Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselamın peygamberliğine inanmayı içermektedir. Güçlü bir imana sahip lider, Allah'ın rızasına uygun olarak, kendisi ve bütün sahip olduklarına dikkat edecektir. Sağlam bir imana ve özellikle de ahiret inancına sahip bir lider, yaptıklarının sorumluluğundan kaçmayacaktır ve devamlı olarak iyi işleri vurgulayacaktır. Bu fikri desteklemek için Kur'an, imanla iyi işlerin (amel-i salih) çoğu kez bağlantısını kurar.¹⁹

İslam: İmanın inşa ettiği İslam, Müslüman bir lider ve takipçilerinin ahlâki karakterinin ikinci basamağıdır. İslam, Allah'a teslim olmayı istemek yoluyla, kendisiyle ve Allah'ın yarattıklarıyla, Allah için barışa ulaşmak anlamına gelir. İman tohum, İslam meyvedir.

Takva: İslam yoluyla Allah'a teslim olan bir birey olarak lider, Allah'a saygıyla karışık bir korku geliştirir. Allah'a olan görevinin, hayatının hepsini kuşatan içbilinç ve Allah'a karşı sorumluluğunun farkındalığı takvadır. Takvanın özü, dış bir şekil içinde olmaktan ziyade, kalbin ve aklın içten yönelişidir. Takva bir Müslüman liderin veya takipçisinin, ister cemaat üyelerine, ister müşterilerine, isterse diğer kişilere adaletsiz davranmasını engelleyecek veya en azından sınırlandıracaktır. "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."²⁰

İhsan: Takva, Allah korkusu hissi iken, ihsan Allah sevgisidir. Bu sevgi, Müslüman bireyi Allah'ın memnuniyetini kazanmak için çalışmaya motive eder. Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam ihsanı şöyle tarif eder: "İhsan; Allah'a, O'nu görüyormuşçasına ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan bile O seni görüyor."²¹ Allah'ın görüyor olduğunun sürekli hissedilmesi, herhangi bir lideri veya takipçisini, en iyi şekilde davranmaya sevk edecektir.

İslam ahlâkının karakteri, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın şahsında somutlaşmış ve davranışlarına aksetmiştir. O'nun davranışlarından genel olarak liderlerin ve takipçilerinin beş temel İslamî davranışa sahip olmalarını beklemek mümkündür: Adalet, Güven, Doğruluk, Kendi gelişimi için nefsiyle mücadele, Sözü tutma.²²

Adalet

Adalet, ister lider isterse takipçisi olsun, her Müslümanın geliştirmeye çalışması gereken dinamik karakteristiktir. “Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adil davranmamaya itmesin. Adaletli olun. Bu, Allah korkusuna daha çok yakışan bir davranıştır.”²³

Bir dengeye ulaşma ve orta bir yol bulma ihtiyacı bir lider için oldukça önemlidir ve Kur'an'da Allah tarafından sıkça vurgulanmaktadır. O, cennetin en üst katını kazanacakları şöyle tarif etmektedir: “O kullar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler, ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”²⁴ Adalet prensibine, bütün Müslüman liderler ve takipçileri tarafından uyulması gerekir. Allah Müslümanları uyarır: “Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.”²⁵ Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam, “Kıyamet gününde insanların Allah'a en sevgili olanı ve Allah'a en yakın bulunanı adil devlet başkanıdır”²⁶ demiştir. Bir yerde hak ve adaletten uzak hükümler verilirse, orada kan dökümünün yaygınlaşacağını²⁷ belirtmiş, “Sizden öncekilerin mahvolmasının sebebi şudur: İçlerinden soylu, ileri gelen birisi hırsızlık yapınca onu serbest bırakıyor, zayıf ve fakir bir kimse hırsızlık yapınca onu cezalandırıyorlardı. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da cezasını verirdim”²⁸ diyerek adalet konusundaki hassasiyetini ve tavizsiz duruşunu ortaya koymuştur.

Güven

Aslî bir değer olarak güven, sosyal ilişkileri yöneten kapsamlı bir kavramdır. “Ey iman edenler! Allah'a ve Peygambere hainlik etmeyin, sonra bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.”²⁹ Güvenin Kur'an'da açık olarak liderlikle bağlantısı kurulmuştur. Kral, büyük güvenle özel danışmanı olarak atadığını Hz. Yusuf'a söyledikten sonra, o tedbir olarak depoların ve ambarların sorumluluğu altında doldurulmasını ve onları kurma ve onları koruma görevini istemiştir.³⁰

Ömer'ini Arayan Yüzyıl

Hz. Yusuf, böylece bolluk zamanlarındaki malzemeleri kısıtlama yükünü başkasına vermektense bu görevi kendisi üstlenmek istemiştir.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam mü'mini tarif ederken, “Mümin, insanların malları ve canları konusunda kendisine güvendiği kişidir”³¹ diyerek mü'min olan bir kişinin, başkalarının mallarına, canlarına, namuslarına zarar veremeyeceğini belirtmiştir. “Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların selâmette kaldığı kimsedir. Muhacir de Allah'ın nehyettiğini terk edendir”³² şeklinde Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın dilinde yer edinen güven unsuru, sıradan bir Müslüman için bile bu derecede hassas bir unsur iken, elbette lider için çok daha önemli bir kaide olacaktır.

Doğruluk

Kur'an'da doğru davranış şu şekilde tarif edilmektedir: “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. Allah'ın rızasını gözeterek yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar. Namaz kılar, zekat verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar bu vasıfları taşıyanlardır. Muttakiler ancak onlardır!”³³

Bu ayette, doğru liderlerin çeşitli ahlakî özellikleri göze çarpar:

Onlar, adaletli davranır ve kişisel hislerinin adaleti engellemesine izin vermezler.

Onlar, iman sahibidirler.

Onlar, ihtiyaç sahibi olanların bakımını üstlenirler ve bunu Allah rızası için yaparlar.

Onlar, namazlarına sadıktırlar ve sadakalarını verirler.

Onlar, antlaşmalara uyarlar.

Onlar, tecrübe ettikleri zorluk tipi ne olursa olsun önemi yoktur; sabırlıdırlar.

Her insan için vazgeçilmez ahlakî bir erdem olan doğruluk, lider için hayatî bir karakteristiktir. Doğruluğa büyük önem veren Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın şu sözü birey ve topluma yol gösterici bir prensiptir: “Hiç şüphe yok ki doğruluk iyiliğe götürür, iyilik de cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında siddîk (doğru sözlü) diye yazılır. Yalancılık kötüye götürür, kötülük de cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında kezzâb (çok yalancı) diye yazılır.”³⁴

Kendi Gelişimi İçin Nefsiyle Mücadele

Bu durum, Kur'an tarafından şöylece ifade edilmiştir: “Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, Rabbinize ibadet edin, hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz. Allah uğrunda hakkınızı vererek cihat edin. O, sizi seçti, din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi; babanız İbrahim'in dininde de böyleydi. Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için O, gerek daha önce gelmiş kitaplarda, gerekse bunda (Kur'an'da) size Müslümanlar adını verdi. Öyle ise namazı kılın, zekatı verin ve Allah'a sımsıkı sarılın. O, sizin Mevlâ'nızdır. Ne güzel Mevlâ'dır, ne güzel yardımcıdır!”³⁵

Liderler ve takipçileri, niyetlerini ve fiillerini değerlendirmede, izlemede ve kendilerini buna göre geliştirmek için davranış göstermede devamlı olarak bu prensibi uygularlar. Onlar, söylediklerini uygulamaya uğraşırlar ve diğerlerini bu öz gelişme için mücadeleye teşvik ederler.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam bu durumu şu şekilde açıklamıştır:³⁶

Dünyada mü'minler üç gruba ayrılır:

1. Şüphe etmeden Allah'a ve Resulüne iman edip, canları ve mallarıyla Allah yolunda cihat edenler.
2. İnsanların mal ve canlarına güvendiği kişiler.
3. Hırs gösterdiğinde Allah uğrunda kendini kaptıranlar.

Ömer'ini Arayan Yüzyıl

Böylece mü'min için imandan ihsana doğru bir gelişim öngörül-
müştür.

Hız. Muhammed aleyhissalâtu vesselam, başka bir hadiste de
“Mümin bir yılan deliğinden iki kere ısırılıp sokulmaz”³⁷ sözüyle,
problemlerden ders alıp aynı hataları tekrar yapmamak üzere kendini
geliştirmeyi teşvik etmiş, “İki günü eşit olan ziyadadır. Yarını, bu-
günden şerli olan kimse lanetlenmiştir. Hayırlarını artırmayan kimse,
zarardadır. Zararda olan kimse için ölüm daha hayırlıdır”³⁸ diyerek
insanı devamlı çalışmaya, üretici olmaya, ferdi ve toplumsal temelde
gelişmeye sevk etmiştir.

Sözünü Tutma

Bütün Müslümanlar –ister liderler olsun, isterse takipçileri– söz-
lerini tutmak zorundadırlar. “Ey iman edenler! Akitlerin gereğini
yerine getiriniz.”³⁹ “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin
söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında
büyük bir nefretle karşılaşır”⁴⁰ gibi ayetler, bir Müslüman için sözün-
de durmayı kesinkes emretmektedir. Sözünü tutma, bir Müslümanı
karakterize eden önemli bir kriterdir. Sözünü tutmama ise riyakârlıkla
eşdeğerdendir. Hız. Peygamber aleyhissalâtu vesselam bu durumu şöyle
tasvir etmiştir: “Münafığın alâmeti üçtür: Söz söylediği zaman yalan
söyler, söz verdiği zaman sözünde durmaz, kendisine bir şey emanet
edildiğinde hıyanet eder.”⁴¹

Abdullah b. Ebi'l-Hamsa şöyle anlatır: “Hz. Muhammed
aleyhissalâtu vesselama daha peygamberlik gelmezden önce O'ndan
bir şey satın almıştım. O alışverişten ona bir miktar borcum kalmıştı.
Ben o kalanı, kendisine yerinde vermeyi vaat ettim. Ama bunu unut-
tum. Üç gün sonra hatırlayıp geldiğimde Hız. Peygamber aleyhissalâtu
vesselam hâlâ sözleştiğimiz yerindeydi. ‘Ey genç, bana meşakkat verdin,
ben üç gündür burada seni bekliyorum!’ dedi.”⁴²

HZ. ÖMER'İN HAYATI

Müslüman Olmadan Önceki Hayatı

Hiz. Ömer'in nesebi, Ömer b. Hattab b. Nüfeyl b. Abduluzzâ b. Riyah b. Abdullah b. Kurt b. Razah b. Adiy b. Ka'b b. Lüey b. Galib b. Fihir b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne'dir. Künyesi Ebu Hafis, annesi Hanteme binti Hâşim b. Muğire b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur.¹ Babası Hattab b. Nüfey'l, nesebi Ka'b'da Hiz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam ile birleşmektedir. Kureyş'in Adiy boyuna mensuptur. Annesi, Ebu Cehil'in amcasının kızı olan Hanteme'dir.²

Hiz. Ömer, Fil olayından on üç sene sonra Mekke'de doğmuştur. Kendisinden nakledilen bir rivayete göre o, Büyük Ficar Savaşı'ndan dört yıl önce dünyaya gelmiştir.³ İbn Hacer, Büyük Ficar Savaşı'ndan dört yıl sonra, Hiz. Peygamber aleyhissalâtu vesselama peygamberlik gelmeden 30 yıl önce doğduğunu belirtmektedir.⁴ Bu hesaba göre yaklaşık olarak miladi 581 yılında dünyaya gelmiştir.

Hiz. Ömer'in babası Hattab, Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden idi. Adiy ve Benî Abduşşems aileleri arasında birkaç nesilden beri süregelen bir anlaşmazlık vardı. Kalabalık nüfuslarından ötürü Benî Abduşşems bu kavgalardan daima kazançlı çıkmıştır. Adiy oğulları son çare olarak dostları olan Benî Sehm'e sığınmaya mecbur kaldılar. Adiy aşireti mensupları Mekke'de Safa mevkiinde otururlardı. Fakat Benî Sehm ile münasebet tesis edince evlerini bunlara sattılar. Buna rağmen Hattab, Safa'da birkaç evini alıyordu. Daha sonra bu evlerden birine varis olan Hiz. Ömer, hilafeti sırasında bu evini yıktırarak, yerini hacıların ikametine tahsis etti.⁵

Ömer'ini Arayan Yüzyıl

Hız. Ömer'in mensubu olduğu Adıyoğulları'nın kabilesi köklü kabilelerdendi. Araplar umumiyetle Adnan ve Kahtan'a mensuptur. Adnan'ın nesebi Hız. İsmail'e dayanmaktadır. Adnan'dan on bir kuşak uzakta olan Fıhr b. Malik, büyük nüfuz ve iktidar sahibi birisiydi. Kureyş kabilesi onun soyundan gelmiştir. Kureyş'ten on zat, yüksek kabiliyetlerinden ötürü şöhret kazanmışlardır. Bunlar; Haşim, Ümeyye, Nevfel, Abduddâr, Esed, Teym, Mahzum, Adiy, Cumah, Semah kabileridir. Hız. Ömer, Adiy'in soyundandır. Adiy'in Marra adlı kardeşi Hız. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın ecdadındandır ki, böylece Hız. Ömer ile soyları sekizinci cedde doğru birleşmektedir.⁶ Benî Adıyy, cahiliye döneminde Kureyş'in diğere büyük kollarıyla birlikte Mekke yönetiminde söz sahibi olup, sefaret (elçilik, dış ilişkiler) görevini yürütüyordu. Nitekim bu görev daha sonra Hız. Ömer'e geçmiştir.⁷

Kaynaklarda Hız. Ömer'in Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında fazlaca bir malumat yoktur. Kendini yetiştirmiş, okuma-yazma öğrenmiş, fesahat, belagat ve hakkı anlatmadaki açıklıkta örnek olmuş bir kişiydi.⁸ Çocukluğunda babasının develerini güderdi.⁹ Sonra ticarete atıldı. Ticaret için Suriye'ye gider gelirdi. Câhiliye döneminin en şerefli kişilerinden biriydi. Kureyş'in kendi içinde veya dışarıdan bir savaş çıktığı zaman, sefir olarak onu gönderirlerdi.¹⁰ Hayatı boyunca dokuz kadınla evlendi ve bu evliliklerinden 12 çocuk dünyaya geldi.¹¹

Müslüman Oluşu

Hız. Ömer Müslüman olmadan önce, Peygamber ve Müslümanlara karşı en katı davrananlardandı. Habeşistan'a hicret eden Müslümanlardan bir kadına birazcık yumuşak davranması üzerine kadın yanındaki Ömer'in kalbinin yumuşadığını ve dolayısıyla Müslüman olabileceğini söyledi. Bunun üzerine Ömer'in verdiği cevap onun şiddetli davranışı hakkında fikir vericidir: "Hattab'ın eşeği Müslüman olur ama Ömer Müslüman olmaz!"¹²

Ömer, Kureyş müşriklerinin, Habeş ülkesine hicret eden Müslümanları kendilerine teslim etmesi için, ona ve komutanlarına sunulacak hediyelerle birlikte Necaşî'ye gönderdikleri Amr b. Âs ve Abdullah b. Ebi Rebia'nın elleri boş olarak, hoşlarına gitmeyen bir şekilde geri

çevrildikleri sıralarda Müslüman olmuştu.¹³ Onun Müslüman oluşu, Hz. Hamza'nın Müslüman oluşundan üç gün sonrasına rastlamıştı. O, nübüvvetin altıncı yılında, Zilhicce ayında, bir Cuma gününde Müslüman olmuştu.¹⁴

Hız. Ömer'in Müslüman oluşunu anlatan muhtelif rivayetler vardır. Bunlar arasından şu iki kuvvetli rivayeti serdetmemiz mümkündür:

a) Hz. Ömer, Müslüman oluşunu şöyle anlatmaktadır:

“Ben Cahiliye devrinde içkiciydim. İçki içmeyi çok sever ve içince neşelenirdim. İslamiyet'ten nefret duyar ve uzak dururdum. Hazvere'de, Ömer b. Abd b. İmrân el-Mahzûmîlere ait evlerin yanında, Kureys erkeklerinden bazılarının içinde toplandığı bir toplantı yerimiz vardı. Bir gece, toplantı arkadaşlarımla buluşmak arzusu ile bu toplantı yerine gitmişim. Oraya vardığımda, toplantı yerinde onlardan hiç kimseyi bulamadım. Kendi kendime 'Fılan içkicinin yanına gideyim. Belki onda biraz içki bulur, içirim' dedim. Kendisi Mekke'de içki satardı. Bu maksatla ona gittim. Fakat kendisini bulamadım. Yine, kendi kendime 'Bari Kâbe'ye gideyim. Onu yedi veya yetmiş kere tavaf edeyim' dedim. Kâbe'yi tavaf etmek arzusuyla Mescid-i Haram'a vardım. Bir de gördüm ki, Resulullah aleyhissalâtu vesselam durmuş, namaz kılıyordu. Kendisi, namaza durduğu zaman Şam'a doğru yönelir ve Kâbe, Şam ile kendisinin arasında kalırdı. Namaz kıldığı yer, Rûkn-ü Esved ile Rûkn-ü Yemânî arasıydı. Onu görünce, kendi kendime: 'Vallahi, ne olursa olsun, bu gece Muhammed'in söylediklerini işitmek için durup dinlemek istiyorum' dedim. Yine, kendi kendime, 'Dinlemek için onun yanına yaklaşacak olursam, belki kendisini korkutmuş olabilirim' dedim. Hicr köşesine gittim. Orada, Kâbe'nin örtüsünün altına girdim. Örtünün arkasından yavaş yavaş yürüdüm. Resulullah aleyhissalâtu vesselam, ayakta durup namaz kılıyor ve Kur'an okuyordu. Ben, yürüyerek onun karşısına kadar gelip, kıblesinde durdum. Aramızda, Kâbe'nin örtüsünden başka birşey yoktu. Kur'an'ı dinlediğim zaman, kalbim ona karşı yumuşadı. Resulullah aleyhissalâtu vesselam namazını bitirdikten sonra Kâbe'den çıkıp evine doğru yol almaya başladı. Arkasından ona yetişip Müslüman olduğumu ilan ettim.”¹⁵

b) Kaynaklarda genel olarak zikredilen diğer rivayet şöyledir:

Hız. Ömer'in kız kardeşi Fâtıma binti Hattab, Saîd b. Zeyd ile evli olup, ikisi de Müslüman olmuşlardı. Fakat Müslümanlıklarını Ömer'den gizli tutuyorlardı. Çünkü o, sert bir mizaca sahip olup, İslam'a karşı aşırı tepki gösterenlerin arasında yer almaktaydı. Sonunda Ömer, "Kureyşlilerin işlerini darmadağın eden, akıllarını akılsızlık sayan, dinlerini ayıplayan, ilahlarına dil uzatan, şu ata dinini bırakıp yeni din tutan Muhammed'e gitmek istiyorum. Öldüreceğim onu!" diyerek kılıcını kuşanıp harekete geçti.

Hız. Muhammed aleyhissalâtu vesselamı öldürmek için onun bulunduğu yere doğru giden Ömer,¹⁶ yolda Nuaym b. Abdullah ile karşılaştı. Nuaym ona, böyle öfkeli nereye gittiğini sorduğunda o, Muhammed'i öldürmeye gittiğini söylemişti. Ömer'in ne yapmak istediğini öğrenen Nuaym ona, kız kardeşi ve eniştesinin yeni dine girdiklerini, önce kendi ailesi ile uğraşması gerektiğini söyledi. Bunu öğrenen Ömer, öfkeyle eniştesinin evine yöneldi. Kapıya geldiğinde içeride Kur'an okunmaktaydı. Kapıyı çalınca, içerdekiler okumayı kesip, Kur'an sayfalarını sakladılar. Ömer içeri girer girmez eniştesini dövmeye başladı. Araya giren kız kardeşinin de aldığı darbeden dolayı burnu kanamıştı. Kız kardeşinin ona, ne yaparsa yapsın dinlerinden dönmeyeceklerini söyleyerek kararlılığını bildirmesi üzerine, ona karşı merhamet duyguları kabarmaya başladı ve okudukları şeyleri görmek istediğini söyledi. Kendisine verilen sahifelerden Kur'an ayetlerini okuyan Ömer'in kalbi yumuşadı ve Hız. Muhammed aleyhissalâtu vesselamın nerede olduğunu sordu.

O sıralarda Müslümanlar, Safa tepesinin yanında bulunan Erkam'ın evinde gizlice toplanıp ibadet ediyorlardı. Hız. Muhammed aleyhissalâtu vesselamın Daru'l-Erkam'da olduğunu öğrenen Hız. Ömer, doğruca oraya gitti. Kapıyı çaldığında gelenin Ömer olduğunu öğrenen sahabiler endişelenmeye başladılar. Zira Hız. Ömer kılıcını kuşanmış olduğu halde kapının önünde duruyordu. Hız. Hamza: "Ona izin ver! Eğer iyilik için geldiyse, kendisine bol bol iyilik ederiz! Eğer kötülük için geldiyse, onu kendi kılıcıyla öldürürüz" diyerek kapıyı açtırdı. Hız. Peygamber aleyhissalâtu vesselam kalkıp ona doğru vardı ve ken-

disiyle avluda karşılaştı. Kuşağından ve ridasının toplandığı yerden tutup, kendisine doğru hızlıca çekti ve “Ey Hattab’ın oğlu! Niye geldin? Vallahi, Allah’ın senin başına bir musibet indirmesine kadar duracağını sanmıyorum” dedi. Buna karşılık Hz. Ömer, “Ey Allah’ın Resulü! Ben Allah’a, Resulüne ve ona Allah’tan gelen şeylere iman edeyim diye senin yanına geldim” dedi ve ardından Müslüman oldu.¹⁷

Her iki rivayeti göz önüne alarak değerlendirdiğimizde, ilk rivayetin gerçeğe daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. İkinci rivayette; Hz. Ömer’in, etrafında fedailer bulunan Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamı tek başına öldürmeye gitmiş olması zayıf görünmektedir. Kabile taassubunun ve kan davalarının olduğu bir zamanda, neden bile bile kendini, ailesini ve kabilesini tehlikeye atıns? Oysaki tek başına kuytu bir yerde iken Peygambere suikast düzenlemesi mümkündü. Ömer sistemi sorgulayıp yanlışları görmüş, yeni arayışlara girmiş ve neticede iddia ettiği şeylerle toplumda köklü bir etki meydana getiren Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselamın söylemlerini merak etmiştir. Böylece bir fırsatını bulup Kâbe’de Peygamberi dinlemiş olması makuldür ki, ilk rivayet bunu ifade etmektedir. Nitekim Hz. Ömer, bizzat kendisinin Kur’an dinlediğini, hatta Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın okuduğu Hâkka sûresinin,¹⁸ Hz. Peygamber hakkında Mekke aristokratlarının şair, kâhin şeklindeki menfi propagandalarına teker teker cevap vermesi üzerine kalbinin imana meylettiğini¹⁹ ifade etmiştir.

Hız. Ömer, kendisiyle beraber diğer Müslümanların da toplum içinde varlıklarını ortaya koymalarına öncülük etmiş, Müslüman olduktan sonraki ilk faaliyeti bu olmuştur. Bu durumu Hz. Ömer şöyle anlatır:

“Müslüman olduğum ve Peygamber ile ashabının da müşriklerden gizlendikleri sırada, ‘Ey Allah’ın Resulü! Biz ister ölü, ister diri olalım hak üzere değil miyiz?’ dedim. Resulullah aleyhissalâtu vesselam, ‘Evet! Varlığım kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, siz, ister ölü olunuz ister diri olunuz, hiç şüphesiz hak üzeresiniz!’ buyurdu. Bunun üzerine, ‘Biz hak üzere bulunduğumuza, onlar bâtıl üzere olduklarına göre, biz ne diye dinimizi gizliyoruz? Vallahi, biz İslamiyet’i küfre karşı

Ömer'ini Arayan Yüzyıl

açıklamaya daha haklı, daha layığız! Allah'ın dini Mekke'de muhakkak üstün gelecektir! Kavmimiz bize karşı taşkınlık etmek isterlerse, kendileriyle çarpışırız. İnsafı davranmak isterlerse, onu da kabul ederiz!' dedim. Resulullah aleyhissalâtu vesselam, 'Biz, sayıca çok azız!' buyurunca, 'Seni hak din ve Kitap ile peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, hiç çekinmeden, korkmadan oturup İslam inanç esaslarını açıklamadığım bir küfür meclisi kalmayacaktır! Biz muhakkak ortaya çıkacağız!' dedim.

"Bundan sonra, iki saf halinde çıktık. Saflardan birinin başında Hamza, diğer safın başında da ben vardım. Sert adımlarla, yerin topraklarını un gibi tozuta tozuta, Mescid-i Haram'a girdik. Kureyş müşrikleri bir bana, bir Hamza'ya bakıyorlardı. Onlar, o gün, bir benzerine daha uğramadıkları hüznün ve kedere uğradılar. O zaman Resulullah aleyhissalâtu vesselam bana 'Hak ile bâtılı ayırdı!' diye 'Fâruk' ismini verdi."²⁰

Hiz. Ömer'in Müslüman olduktan sonra, arkadaşlarıyla beraber Kâbe'ye gidip namaz kılması Mekkeli müşriklerin direncini kırıp morallerini altüst ederken, Müslümanlara büyük bir moral desteği sağlamıştı. Abdullah b. Mes'ud'un, "Ömer'in Müslüman oluşu bir fetihtir. Hicreti bir zaferdir. Halifeliği ise bir rahmeti"²¹ sözü, İkrime'nin ise, "Ömer Müslüman oluncaya kadar İslam gizlilikten kurtulamadı"²² ifadesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Onun cesaret ve dirayetini bilen müşrikler, ona ilişip sataşmaya cesaret edemiyorlardı.

Hiz. Ömer'in Müslüman olması, ilk Müslümanlar için tam bir dönüm noktası olmuştu. İslam'ın ilk vahiyle başlattığı sürecin mü'minler tarafından telakkisinde iki merhale buluyoruz:

1. Hiz. Ömer'in Müslümanlığı kabulüne kadar geçen zaman birimi içindeki dışa kapalı tavır. Bu devreyi en iyi ilk iman edenler temsil edeceklerdir.

2. Hiz. Ömer'in Müslümanlığı kabulüyle beraber dışa açılan ve imanını aleniyete vuran tavır. Bu tavır, en iyi Ömer'in şahsında temsil etmektedir.²³

Hiz. Ömer Müslüman olduktan sonra Hiz. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın yakınları arasına girdi ve arkadaşlığını da çok güzel yaptı.

Hız. Muhammed aleyhissalâtu vesselama son derece yardım etti, hayatını onu ve İslam'ı savunmaya vakfetti. Hız. Ömer, kâfirlere karşı insanların en şiddetlisiydi. Bedir, Uhud, Hendek, Rıdvan Biati, Hayber Savaşı, Mekke'nin fethi ve diğer gazalarda–bazılarında komutan olarak–Hız. Peygamber aleyhissalâtu vesselam ile beraberdi.²⁴ Hız. Muhammed aleyhissalâtu vesselam işlerin çoğunda onunla istişare ederdi. Hız. Ömer'in ona tavsiye ettiği görüşe muvafık olarak nazil olan çok ayet vardır. Hız. Peygamber aleyhissalâtu vesselamın "Ömer benimle beraberdir, ben de Ömer'le beraberim. Benden sonra Ömer nerede ise, hak da oradadır"²⁵ dediği rivayet edilmiştir. Hız. Ebu Bekir, mühim işlerinde Hız. Ömer'le istişare eder ve–her ne kadar kadı ismiyle anılmamışsa da–davaların hallini ona bırakırdı. Ridde Savaşlarında onun sağ koluydu. Kur'an'ın tedvininde Hız. Ömer'in büyük rolü olmuştur.²⁶

Halife Seçilmesi

Hız. Ebu Bekir vefat edeceğini anladığında, Hız. Ömer'i kendisine halef tayin etmeyi düşünmüş ve bu düşüncesini açıklayarak bazı sahabilerle istişarelerde bulunmuştu. Herkes Hız. Ömer'in fazilet ve üstünlüğünü kabul etmekle beraber, onu bu iş için biraz sert mizaçlı buluyorlardı. Hatta bazı sahabiler ona, "Rabbin seni Ömer'i halife tayin ettiğinden dolayı sorguya çektiğinde, ona ne cevap vereceksin? Bilirsin ki Ömer oldukça sert bir kimsedir" demişlerdi. Hız. Ebu Bekir bu söze oldukça sinirlenmiş, hatta hasta yatağından kendisini doğrultmalarını istemiş ve onlara, "Derim ki: Allah'ım! Kullarının en iyisini onlara halife yaptım" karşılığını vermişti.²⁷ Sonra da Hız. Osman'ı çağırarak bir kâğıda Hız. Ömer'i halife tayin ettiğini yazdırdı. Kâğıt katlanıp mühürlendikten sonra, Hız. Osman dışarı çıkarak insanlardan kâğıtta yazılı olan kimseye biat edilmesini istedi.²⁸ Gerçekleştirilen biatlerden sonra Hız. Ömer, yaklaşık on yıl sürecek hilafet makamına geçti.

Miladi 634 yılında halife seçilen Hız. Ömer, 10 yıllık hilafet müddetinin akabinde, 644 yılında Muğire b. Şu'be'nin kölesi tarafından sabah namazı sırasında hançerlenerek şehit edilmiştir.²⁹